

אורן יפתחאל*

בין אחת לשתיים: דיון בפתרון 'המדינה האחת' מול רעיון הקונפדרציה לישראל/פלסטין

תמליל הרצאה שנישאה בכנס "מדינה אחת בין הים התיכון
לנהר הירדן – חלומות באספמיה או מציאות מתהווה?"
אוניברסיטת תל־אביב, 17.5.2011

ההרצאה מבקשת לפתוח 'מרחב שלישי' בדיון המקוטב בין פתרונות המציעים "מדינה אחת או שתיים". היא מציעה מתווה קונפדרטיבי כמסלול עדיף לקידום פיוס ושלוש ישראל־פלסטיני בין הירדן לים. ההרצאה מתחילה בנייתו המצב הגיאוגרפי־פוליטי, ובביקורת על פתרון שתי המדינות במסלול הנוכחי המהווה מסך עשן מתמשך להעמקת הכיבוש והקולוניאליזם היהודי בשטחים. מצב זה מעמיק וממסד תהליך של 'אפרטהייד זוחל' ופגיעה מתמשכת בזכויות אישיות וקיבוציות. לאחר מכן מתמקדת ההרצאה בביקורת פתרון המדינה האחת, תוך פירוט מגוון בעיות פוליטיות, מערכתיות ומוסריות. הדיון מתרכז באיום שמתווה זה מציב על קיומה של מדינת ישראל, ובחוסר ההלימה שלו עם מרכיבים בסיסיים של המשפט הבינלאומי, ההופכים אותו ל-'א־פוליטי'. לכן מתווה זה אינו יכול לגייס אוכלוסיות והנהגות לפעולה משנת־מציאות, במיוחד בקרב היהודים הישראלים. בחלקה השלישית מפתחת ההרצאה בקצרה את מתווה הקונפדרציה, המחזיר לחיים את החלטה 181 עליה הסכימו בעבר נציגי שתי התנועות הלאומיות. המתווה מבוסס על שתי ישויות ריבוניות, על בסיס גבולות '67 אשר יקדמו את ההגדרה העצמית של שני הלאומים, יחד עם זכויות מיעוט מלאות בשני צידי הגבול, מזעור עקירת יישובים (כולל המתנחלים), וכינון מחוז בירה אוטונומי משותף בירושלים. הקונפדרציה מסתמכת על שילוב כלכלי וחופש תנועה 'במרחב השקל'. בו בזמן, שתי הישויות מאצילות לגוף הקונפדרטיבי המשותף סמכויות ניהול בתחומים מסוימים, כגון כלכלה, הגירה וסביבה. מאפיינים מבניים אלה יאפשרו לשתי התנועות הלאומיות המסוכסכות ליצור תשתית מוסדית וגיאוגרפית, שתאפשר בנסיבות הפוליטיות והגיאוגרפיות המורכבות, לעבור ממצב של סכסוך לאומי וקולוניאלי, למתווה של פיוס ופיתוח בין הירדן לים.

*yiftach@exchange.bgu.ac.il

שלום רב. ברכותיי על ארגון הכנס החשוב הזה. למיטב ידיעתי זוהי אחת הפעמים הראשונות שהנושא, המרכזי כל כך לעתיד החברה בישראל/פלסטין, נדון ברצינות בפורום פתוח ורב משתתפים באקדמיה הישראלית. האומץ לדון בסוגיה זו ראוי לציון בימים אלה, והוא מייצג כמובן את רוח האקדמיה האמיתית, החופשית, הנמצאת תחת מתקפה בוטה בתקופה האחרונה.

בפתיחה נעיר גם על סמליות התאריך בו אנו מתכנסים – ה־17 במאי, תאריך בו התרחשו שני מהפכים פוליטיים בישראל, הראשון הביא לעליית בגין ב־1977 והשני לעליית ברק ב־1999. שתי הממשלות היו כזכור הרסניות לאפשרות של שלום ישראלי-פלסטיני. כולי תקווה שלכנס היום יהיה עתיד שונה ואולי הוא יבשר גם על מהפך – בכוון ההפוך.

הרצאתי מסתמכת על מחקר וכתובה של שנים ארוכות בנושאי הגיאוגרפיה הפוליטית של ישראל/פלסטין. חלקה הופיע בספרי 'אתנוקרטיה' מ־2006, ובמאמרים עוקבים. בספר אני מנתח לעומק את המשטר השולט בין הירדן לים, ופורש גם את הדילמה המרכזית בשרטוט הגיאוגרפיה הפוליטית העתידית של ישראל/פלסטין: מצד אחד, הקולוניאליזם היהודי בגדה המערבית מונע וכנראה ימשיך למנוע את הקמתה של מדינה פלסטינית בת־קיימא כתשתית לפיוס; ומצד שני, קיומה של ישראל כמדינה מוכרת, כמו גם עוצמתה של הלאומיות הציונית, לא מאפשרים את הקמתה של מדינה אחת דמוקרטית (דו־לאומית או חילונית) בין הירדן לים. נוצר אם כך מצב מבני בו לא הפתרון הסטנדרטי של שתי מדינות, וגם לא פתרון המדינה האחת, מספקים מתווה סביר לפיוס ציוני-פלסטיני.

עקב כך, אטען שיש לשרטט כעת מרחב שלישי – הגותי ופוליטי – המוביל ליצירת קונפדרציה ישראלית-פלסטינית. מערך זה הוא המתאים ביותר ליצירת תשתית גיאוגרפית-פוליטית לשלום בר־קיימא, כאשר הוא מקים מסגרת המאפשרת לשתי המדינות לממש את זכות ההגדרה העצמית של שני העמים. המדינה הפלסטינית תממש זכות זו עבור הפלסטינים והמדינה הישראלית עבור היהודים, בד בבד עם הבטחת זכויות המיעוטים המלאות בשתיהן. תושבי הקונפדרציה ינהלו כלכלה משותפת וייהנו מחופש תנועה, תוך כינון מחוז בירה אוטונומי ומשותף בירושלים. מתווה פוליטי דומה, בגיאוגרפיה מעט אחרת, נפרש כבר בהחלטה 181 ההיסטורית של האו"ם. למרות ההתנגדות הפלסטינית אליה בזמן אמת, היא התקבלה בסופו של דבר על ידי שני הצדדים, והחזרתה לדיון הפוליטי תוכל לפתוח נתיב לסיום המצב הקולוניאלי הנוכחי ולשמירת זכויות האדם בכל המרחב בין הירדן לים. אפרט בהמשך את טיעוניי, בעיקר ברמה העקרונית, ככל שיתאפשר בזמן הלא ארוך שהוקצב לי.

לבקשת המארגנים, אתרכז בהרצאה בעיקר בביקורת על פתרון המדינה האחת, כפי שנוסחה בעשרות מאמרים וספרים בשנים האחרונות, 'ובהצהרת המדינה האחת'

שפורסמה ב־2007. עקב קוצר היריעה, לא אטפל כמעט בבעיות העמוקות הכרוכות בפתרון שתי המדינות הסטנדרטי, אותו ביקרתי בפרסומים אחרים. אציין רק בקצרה שפתרון המבקש להגיע ליציבות ורגיעה דרך כפיית הפרדה מוחלטת בין ישראלים לפלסטינים, הוא מקסם שווא. אכן, מאז הסכמי אוסלו, תחת דיונים כביכול על כינון מדינה פלסטינית, עשתה ישראל כמעט כל אשר לעיל ידה כדי לחסל את אפשרות הקמתה, בעיקר על ידי העמקת הקולוניזציה היהודית, והגבלת צמיחתה של מנהיגות לאומית פלסטינית. גם אם תקום מדינה פלסטינית, היא תהיה כנראה תלויה בישראל, מפוצלת וחסרת ריבונות אמיתית, וכך תיצור תסיסה תמידית. אם כך, המשך הדיון על פתרון שתי המדינות, במתכונתו הנוכחית, נראה כיום כמתכון בטוח להמשך הסכסוך ולא לפתרונו.

מעבר למהות החשובה של מתווה הקונפדרציה אותו אני מציע, הוא מאפשר גם לפורד את הדיכוטומיה שהתפתחה בשיח בין מצדדי המדינה האחת או השתיים. דיכוטומיה זו מקדשת את הפורמט הסופי ובכך חוסמת דיון רציני וכנה באפשרויות השונות הקיימות לתנועה לעבר גיאוגרפיה פוליטית של פיוס בין הירדן לים. מודל הקונפדרציה לעומת זאת, פתוח וגמיש יותר, ובמקומות שונים בעולם שימש כגשר מייצב בין תקופות סכסוך לפיוס.

קונפדרציה

בשלב זה תשאלו בוודאי – "מהי קונפדרציה?". מילון המונחים הפוליטיים של פינגוויין ולקסיקון אוקספורד מגדירים בצורה דומה: "התאגדות מחייבת של יחידות ריבוניות המעבירות חלקים מסמכויותיהן למוסדות משותפים... המנהלים תחומים מוסכמים של הקיום המשותף... מוסדות אלה מתאמים מדיניות, ויוצרים מסגרת חדשה המשלימה, אך לא מחליפה, את היחידות הריבוניות".

קונפדרציה נוצרת 'מלמטה למעלה' בניגוד לפדרציה, המקובלת יותר, הנוצרת 'מלמעלה למטה'. בפדרציה מואצלות סמכויות מהשלטון המרכזי ליחידות המשנה המדיניות (פרובינציות). בקונפדרציה נשמרת ליחידות המדיניות זכות ווטו לגבי אופי וקיום המסגרת המשותפת, היות והריבונות הבסיסית נשארת אצל המדינות המשתתפות בהסדר. קונפדרציה נוצרת על ידי מדינות ריבוניות, או על ידי יחידות מדיניות הזכאיות להגדרה עצמית.

נשמע מבטיח? אולי, אבל מודל הקונפדרציה סובל מדלות בחומר מחקרי ומרקורד היסטורי לא אחיד. נזכיר כאן מספר הצלחות ידועות – שוויצריה וקנדה נבנו כקונפדרציות לאחר מלחמות אתניות במצבים היסטוריים המזכירים את הסכסוך הציוני-פלסטיני, בהם קבוצה אתנו-לאומית חזקה השתלטה על קבוצות חלשות יותר, אך במקום להמשיך

ולשלוט בהן, הציעו להן מתווה של הגדרה עצמית תחת שלטון מבוזר, תוך פשרה ושיתוף. בלגיה גם בחרה בעשורים האחרונים לעבור למודל עם מאפיינים קונפדרטיביים בולטים, בו לוולנים ולפלמים הגדרה ושלטון עצמי כמעט בכל תחומי החיים, כאשר בריסל – אולי בדומה לירושלים – מהווה מחוז משותף אוטונומי. גם בוסניה הרצגובינה ייצבה את היחסים האתניים העכורים דרך מודל קונפדרטיבי בו לסרבים, בושניאקים וקרואטים אוטונומיה וטריטוריה נפרדת, יחד עם ניהול כלכלי ובטחוני משותף, בחסות אירופאית. שתי הדוגמאות האחרונות אינן אידיאליות כמובן, אך למרות הכול, מערך קונפדרטיבי, המשלב קיום נפרד עם שיתוף בניהול המרחב, אפשר להן ליצור מרחב דמוקרטי מתפקד, לאחר דורות של סכסוכים אתניים מרים. נקודות המפתח במודלים אלה הוא שילוב של חופש תנועה בכל המרחב, עם הגדרה עצמית חוקית ומדינתית לקבוצות השונות בחלקים ממנו, וכינון 'שכבה' חדשה של ניהול וממשל משותפים על כל הטריטוריה.

גם האיחוד האירופאי מהווה סוג של קונפדרציה בהתהוות. האיחוד מהווה תקדים מדיני מדהים, בו מדינות לאום חזקות בעלות היסטוריה עקובה מדם של מלחמות לאומניות וקולוניאליזם גזעני, מוותרות על חלקים מריבונותן למען גוף על שנוצר רק לאחרונה. ללא ספק הצלחתו חסרת התקדים של האיחוד האירופאי מהווה תשתית גיאוגרפית-פוליטית מרכזית לעידן השלום הבינלאומי הארוך בו אנו נמצאים. כדאי בהקשר זה לזכור שהאיחוד האירופאי החל בהסכמי קונפדרציה 'רזים' אליהם הצטרפו בשנות החמישים רק שש מדינות, אשר ביקשו להפעיל בתחילה חוקי מסחר אחידים בנושאי יבוא ויצוא של ברזל ופחם ולאחר מכן קהילה כלכלית משותפת. על יסודות אלה נבנה ארגון פוליטי אדיר ממדים, ההולך וממסד הסדרים קונפדרטיביים בין אסטוניה במזרח לפורטוגל במערב.

רשימת הקונפדרציות ההיסטוריות גם היא לא ארוכה. לפולין ולליטא היו הסכמי קונפדרציה ארוכים. נורבגיה התקיימה שנים ארוכות כחלק מקונפדרציה עם שבדיה, ולאחר מכן עם דנמרק. ארצות הברית הוקמה כקונפדרציה של 13 מדינות, וגם מצרים וסוריה יצרו את קע"ם (איחוד מצרים סוריה בשנות החמישים). כמו כן איחוד הנסיכויות הערביות יצרו קונפדרציות, אם כי לא דמוקרטיות. בנלוק"ס (Benelux) וצ'כסלובקיה היו גם הן קונפדרציות שהוחלפו למעשה על-ידי האיחוד האירופאי. המתווה הקונפדרטיבי הנו ידוע אם כך, אך לא נפוץ במיוחד. עיקר הצלחתו היא בייצוב יחסים אתנו-לאומיים לאחר תקופה של סכסוכים ומלחמות, ולכן הוא 'מועמד' ראוי לדיון במקרה הישראלי/פלסטיני.

ישראל/פלסטין – גיאוגרפיה פוליטית

לפני שנתקדם לדיון בעתיד הרצוי, ראוי לבחון בקצרה – מהי הגיאוגרפיה הפוליטית של המרחב בו אנו דנים? מהו המשטר בישראל/פלסטין וכיצד התהווה? בלי להגדיר אותם בצורה נכונה, יהיה קשה להתקדם לקראת פתרונות מדיניים מושכלים. כמו ברפואה, דיאגנוזה קודמת לפרוגנוזה. קיימות מספר זוויות עיקריות.

אחת, ואולי הנפוצה שבהן במישור הבינלאומי, מציירת את המרחב הישראלי/פלסטיני כמושא למאבק בין שני לאומים. גישה סימטרית זו רואה את ישראל כמקלט לעם רדוף שהקים במולדתו ההיסטורית מדינת לאום 'ככל המדינות' בה הוא מממש את זכותו למדינה 'יהודית ודמוקרטית'. הגישה מעניקה לסכסוך ממד סימטרי של 'יהודים מול פלסטינים' על ידי התייחסות לשליטה הישראלית בשטחים הפלסטינים 'המקולנוזים' (הכבושים והמיושבים) 'כזמנית'. כמו גם על ידי הדחקת גירושם של מאות אלפי פלסטינים ב-1948 ומצבו של המיעוט הערבי פלסטיני בישראל אל מחוץ לדיון בפתרון הסכסוך. גישה זו, האופיינית לשמאל הציוני, לחלקים בציבור הפלסטיני, וכאמור לרוב הקהילה הבינלאומית, גורסת שניתן להגיע לפתרון יציב של שתי מדינות לאום על בסיס קווי 67'.

לעומת זאת, הזווית הציונית המקובלת (הכוללת את רוב היהודים בארץ וכנראה גם בעולם) רואה בארץ ישראל בראש ובראשונה מולדת היסטורית דתית של העם היהודי. תהליך ההתיישבות וההשתלטות מוגדר אם כך כשיבה למולדת 'מובטחת', וכמימוש 'זכות היסטורית', דרך תהליך טבעי וחסר בעייתיות מוסרית של תהליך השיבה למולדת, השייכת ליהודים, ולהם בלבד. לכך, נוספת הצדקה הקושרת את הצורך בכך באנטישמיות הרצחנית של המאה העשרים, הכוללת גם את התייחסות הערבים ליהודים במזרח התיכון. רוב הציונים אינם מתעלמים מכך שקולוניזציה זו יצרה בעיות עם האוכלוסייה הערבית, אך מאשימים בעיקר את הסרבנות והתוקפנות הערבית, נמנעים מהכרה בזכויות הפלסטינים על הארץ ומתנערים מאחריות ישראלית לפתרון הבעיות שיצרה הקמת המדינה ומדיניותה. לאחרונה, בעקבות פרגמטיזם פוליטי, קיימת נכונות גם בחלקים מציבור זה להכיר בזכויות פלסטיניות קולקטיביות מסוימות, אם כי אלה רחוקות מאוד מזכויות ריבוניות בשטחים או משוויון אזרחי וקהילתי מלא לפלסטינים בישראל. הדיון בנושאים כגון שיבת הפליטים, מאורעות 'הנכבה', או אופייה היהודי הרשמי של המדינה, מהווים טאבו במסגרת הנרטיבית של גישה זו.

לעומתה, הזווית הפלסטינית הנפוצה רואה את המרחב בין הירדן לים כישות מדינית אחת שנוצרה לאחר הכיבוש הבריטי, כונתה 'פלסטין', אך יושבה על-ידי זרים במהלך יהודי קולוניאלי ולאחר מכן חולקה באכזריות תוך טיהור אתני. לדידם, פלסטין המנדטורית אמורה הייתה להפוך למדינה ערבית עצמאית כמו עיראק, סוריה, לבנון או

מצרים, אך חולקה לבסוף בין כובשותיה – ישראל, ירדן ומצרים, כאשר לאחר 1967 נותרה כובשת אחת – ישראל. השלייה הנמשכת של זכויות הפלסטינים נעשית בגיבוי כוחות אימפריאליים מערביים. כיום רואים הפלסטינים המתונים את המאבק למדינה פלסטינית בגדה וברצועה ולשוויון אזרחי בישראל כשמירה על כבשת הרש, אך לא כצדק היסטורי. במקביל, פתרון המדינה האחת צובר פופולאריות בקרב הפלסטינים בימין הדתי ובשמאל החילוני, עקב הפוטנציאל לעשות מנקודת מבטם צדק היסטורי ככל מרחבי מולדתם, תוך התעלמות מסוימת מקיומה של ישראל וזכויותיה.

מסגרת הדיון שלי, המבקשת להיות מדויקת ולא פולמוסית, משלבת בין הזוויות הנ"ל. הניתוח שלי מעלה שאכן ישראל/פלסטין היא מרחב בעל משמעות דתית והיסטורית ליהודים, ושהציונות הלבשה אותו בלבוש מודרני-פוליטי. הציונות, שהייתה תנועת מיעוט קטנה בעם היהודי עד שנות השלושים, זיהתה נכון את הפוטנציאל ההרסני של הגזענות ממנה סבלו היהודים, וביקשה ליצור במולדת ההיסטורית מדינה בטוחה ליהודים, אם כי באירוניה עצובה ניתן להעיר שמדינת המקלט הפכה למקום המסוכן ביותר עבורם כיום. במבט היסטורי, ולנוכח תנודות האוכלוסייה שנכפו על היהודים לפני שנהיו ציונים, כמו גם לנוכח הגעת רובם לארץ מחוסר ברירה, ניתן להכליל ולומר שהיהודים "גורשו אל מולדתם", גורם ממנו מתעלמים רוב החוקרים הפלסטינים.

הציונות אכן יצרה במולדת המיתולוגית לאום אתני חזק ובר קיימא, אם כי מפוצל ומדורג מבחינה אתנית, דתית ומעמדית. הציונות הצליחה גם לנטוע ביהודים הציונים תחושת מולדת אמיתית ולגיטימית, כאשר היא מממשת את זכות הלאום היהודי-ישראלי שנוצר בארץ להגדרה עצמית. עם זאת, אין בנסיבות שלעיל מלסתור את העובדה ההיסטורית-גיאוגרפית הברורה שהסכסוך על ישראל/פלסטין הוא גם תולדה של התנגשות בין חברת מתיישבים יהודית, שמטרתה קולוניזציה של הארץ, לבין אוכלוסייה פלסטינית ילידית.

אם נדרש שוב להגדרת מילון המונחים הפוליטיים: קולוניאליזם הינו מהלך מאורגן של קבוצה המתפשטת לטריטוריות חדשות, בדרך כלל בתהליך כיבוש, התיישבות וניכוס, תוך ניצול האוכלוסייה והמשאבים המקומיים. המשטר הקיים בישראל/פלסטין, התבסס ללא ספק על תהליך השתלטות יהודית, בחסות מעצמות עולמיות, בעיקר בריטניה וארצות הברית, שמילאו לתקופות ארוכות את תפקיד 'מדינת המטרופולין' עבור פרויקט ההתיישבות והניכוס הציוני. המשטר הנוכחי נוצר ממהלך קולוניאלי רב שלבי, בתוכו התגבשו שני לאומים הזכאים להגדרה עצמית. אם כך, הסכסוך הציוני-פלסטיני הנו בו זמנית התנגשות בין מתיישבים וילידים ובין שני לאומים הנאבקים על אותה טריטוריה. כל התקדמות לקראת פתרון צריכה להתחשב במבנה עומק זה.

מעבר להבנה מבנית זאת, ולמען הדיוק, יש לעדן את ההגדרות ולציין שלאורך מאה השנים האחרונות משתנה גם אופיו של הפרויקט הציוני. עד 1947 ניתן להמשיגו

'כקולוניזציה של פליטים' המתקדמים דרך רכישת קרקעות, התיישבות ובניית כוח צבאי ודמוגרפי על ידי גיוס המוני הפליטים המגיעים לארץ; בעשרים השנה הבאות הופך הפרויקט 'לקולוניאליזם פנימי', הכולל גירוש אתני ויהוד של הטריטוריה הישראלית בתוך הקו הירוק; ולאחר 1967 שוב משנה גוון והופך "לקולוניאליזם מדינתי" או 'חיצוני' כמעט קלאסי, בו המדינה מיישבת את אזרחיה מעבר לתחום הריבוני ומבקשת לנכסו אליה. במקביל, העמיקה ישראל את אופייה הליברלי-דמוקרטי בתוך הקו הירוק, בעיקר עבור האוכלוסייה היהודית. גורם זה סייע לבניית קונצנזוס רחב סביב הגדרת המשטר 'כמדינה יהודית ודמוקרטית', תוך התעלמות מהפן הקולוניאלי, ומדיכוי האזרחים הערבים בתוך הקו הירוק, ובראשם הבדווים בדרום.

בשני העשורים האחרונים עובר המשטר בין הירדן לים, תוך סתירות ומאבקים, לשלב חדש. מאז הסכמי אוסלו מבקשת ישראל לייצב את המצב בעזרת נסיגות טקטיות, מאזורי A, מלבנון, וב-2005 מעזה וחלקים מהגדה. כל זאת תוך נכונות מסוימת לאפשר את קיומה של יחידה פלסטינית מעין מדינית אשר מצד אחד תעניק הגדרה עצמית מסוימת לפלסטינים, אך בו בזמן תיתן לגיטימציה של 'פתרון מוסכם' להשתלטות היהודית על רוב המרחב בין הירדן לים. לכאן ניתן להכניס את הצעות המדינה הפלסטינית המצומקת של ברק ואולמרט ונאום בר-אילן של נתניהו.

השלב הנוכחי מסמן את החלשות הקולוניאליזם היהודי והפסקת התפשטותו, להוציא ניסיונות נקודתיים כגון מאחזים בגדה או יישובים חדשים בגליל ובנגב. שלב מייצב זה מתרחש יחד עם התגברות הגלובליזציה, הפיתוח והמאפיינים הליברליים בקרב האוכלוסייה היהודית בתוך הקו הירוק. עם זאת, נסיגות אלה אינן כוללות שינוי מבני או אידיאולוגי בקשר לשאיפת היהודים לשלוט בכל המרחב בין הירדן לים, אלא, בשלב זה, מהווים רק שינוי בדפוסי השליטה בפלסטינים – מישירה לעקיפה.

אחד הביטויים הבולטים ביותר לקולוניזציה ולשליטה היהודית הוא נושא הקרקע. ישראל עומלת כשישים שנה על תהליך אותו כינה סנדי קדר "גאולת קרקע משפטית" בו רשמה למעלה מ-93% משטח המדינה ועוד כמחצית מהגדה כקרקעות מדינה. עקב כך, הציבור הפלסטיני, המונה כמחצית מהאוכלוסייה בין הירדן לים, שולט רק ב-15% מהשטח. בתוך הקו הירוק המצב חמור עוד יותר – הציבור הפלסטיני מונה כ-18%, אך ברשותו רק כ-3% מהשטח. זהו קצה הקרחון של ייחוד עמוק ומבני, הגורם ללחצים ומתחים עמוקים. זאת – לא רק בגלל הנישול המתמשך, אלא גם בגלל ש'מדינה' הפך להיות מושג אשר אינו מייצג כראוי את כלל האוכלוסייה, אלא כמעט אך ורק את אזרחיה היהודים.

את הגישה המשטרית המאפיינת את מכלול השלבים המשגתי בעבודתי כ-"אתנוקרטיה" והיא שולטת זה 64 שנים בתוך הקו הירוק, וכ-45 שנים, באופן מעט שונה, בין הירדן לים. הפרטים התרבותיים והכלכליים של מודל משטרי זה מפורטים בספרים ומאמרים

לרוב, אך כאן נבליט את המסקנה שכעת בישראל/פלסטין אכן קיים משטר אחד, בעל הגיון אתנוקרטי, השולט במגוון אופנים באוכלוסיות השונות, תוך העדפה עקבית של האוכלוסייה היהודית, ודירוג סטטוס הקבוצות האחרות לפי יחסן לפרויקט הציוני.

עם זאת, וכאן אני מתחיל את הוויכוח עם מצדדי פתרון המדינה האחת, אין באבחנה הנ"ל קבלה של טענתם שכבר קיימת מדינה אחת בין הירדן לים. באופן מושגי, יש להבחין בין משטר ובין מדינה. קיים אמנם משטר אחד עם כוח ריבוני המתרכז בישראל ומוסדותיה, אך לא קיימת מדינה אחת, כיוון שלמחצית מהתושבים לערך אין וכנראה לא תהיה אזרחות, והם מתקיימים תחת שלטון צבאי או כמעמדים זמניים מגוונים. כמצב מבני זה ממילא לא קיים פרויקט פוליטי של הבאת כל תושבי הארץ הקבועים תחת תרבות, חוק או אזרחות אחת, כפי שנהוג במדינה מודרנית.

זאת ועוד, 'מתחת' לגיאוגרפיה הפוליטית של משטר קולוניאלי אחד, קיימות לפי המשפט הבינלאומי שתי מדינות – ישראל, אשר הוכרה והתקבלה לאו"ם כחברה לגיטימית בגבולות '67 (מעמד שקיבל חיזוק בהחלטה המפורסמת בנוגע לגדר ההפרדה בבית הדין הבינלאומי בהגב' 2004, בהחלטות מועצת הביטחון ואף הליגה הערבית), ופלסטין שעדיין לא קמה, אך מקבלת את תמיכת כל המוסדות הפוליטיים והמשפטיים הבינלאומיים. בטרטוריה זו קיימות גם שתי תנועות לאומיות חזקות המבקשות לממש את זכות לאומיהם להגדרה עצמית מדינתית. עקב כך, המשטר האתנוקרטי היהודי בין הירדן לים אינו בריקיימא וגם לא יכול בשלב זה, לעניות דעתי, להוות בסיס נורמטיבי או משפטי למדינה אחת משותפת. נחזור לנושא זה בהמשך.

ניתוח זה מוביל אותי להבין את המצב הגיאוגרפי-פוליטי בישראל/פלסטין כדומה למשטרים אשר רק חלק מהטרטוריה בשליטתם הישירה היה קולוניאלי ולכן בלתי לגיטימי, בעוד חלקים אחרים היו לגיטימיים. זוהי ראייה מורכבת יותר של המצב, המשווה את ישראל/פלסטין למשל, למצב הבריטי באירלנד עד 1921; הצרפתי באלג'יריה עד תחילת שנות השישים של המאה הקודמת; או מצבים מהתקופה האחרונה כמו סרביה וקוסובו; מרוקו וסהרה המערבית; ארמניה ונגורנו קרבאך וכו'. בעבר, מצבים אלה נפתרו בדרך כלל בעזרת צמצום המשטר לחלקיו הלגיטימיים, אשר המשיכו לזכות במעמד חוקי, ובו בזמן חיסול חלקיו הבלתי חוקיים. בשום מצב לא הובילה ההתפשטות הבלתי לגיטימית לאיום על קיומה של מדינת האם, כפי שתובעים מצדדי המדינה האחת. בשפה עממית ניתן לומר שכדי להחליף את המים העכורים באמבט, אין צורך להשליך החוצה גם את התינוק.

אך אם נחזור למחוזותינו, יש להודות שגם הניתוח לעיל נראה 'נקי' מדי, כיוון שקשה לערוך הבחנה מדויקת בין חלקיו השונים של המשטר הישראלי. מצב כזה חייב להדליק את כל נורות האזהרה, כיוון שהמשטר הנוכחי ממשיך לפעול למען מסודר המצב הקולוניאלי בגדה המערבית, בתוך הגדרה סותרת של 'דמוקרטיה כובשת' כפי

שניסח לב גרינברג ואני מוסיף 'מקלנזת', כלומר כובשת ומיישבת, בעיקר בגדה, אך גם בנגב, בגליל ובערים המעורבות. התוצאה בשטח היא מיסוד של מצב 'נפרד אך לא שווה' ותהליך 'אפרטהייד זוחל' בו אנו חוזים בעשור האחרון. ממשלת ישראל לא מצהירה כמובן על תהליך זה ודבקה בהגדרה החלולה של 'מדינה יהודית ודמוקרטית', אך היא ממשיכה ליישב יהודים בגדה, להלאים קרקעות פלסטיניות ולחוקק חוקים המפרידים בין יהודים וערבים בישראל, ובין שניהם לפלסטינים בשטחים. כך ללא הצהרות רשמיות, צעד אחר צעד מתמסדת מערכת המדרגת את האוכלוסיות בין הירדן לים התיכון (ודה-פקטו כמובן) על פי מצרפים של מוצא אתני ומיקום גיאוגרפי, ומשליטה עליהם מערכות שליטה שונות. אני רואה במצב זה סכנה מבנית חמורה, אם כי לא תהליך שאינו ניתן לעצירה. תכנית הקונפדרציה יכולה לעצור את התהליך, ולהחזיר את המבנה הדמוקרטי הבסיסי של אזרחות מלאה ושווה לכל האוכלוסייה כפי שמצופה ממשטר בר-קיימא במאה ה-21.

שיבת המדינה האחת

מול שינויים מבניים אלה עלה בשנים האחרונות מחדש לדיון ציבורי רעיון המדינה האחת, שכבר נדון בשנות ה-30 וה-40 של המאה הקודמת ברצינות. ספריהם של מאזין קומסייה, עלי אבר-נעימה ווירג'יניה טילי שהתפרסמו לפני 5-6 שנים, פתחו שיטפון של כתיבה בנושא. פתרון זה מבטיח כביכול מוצא מכובד מהסתירות שסקרתי להלן. תומכי הרעיון טוענים שמערך השליטה של ישראל בשטחים, הכולל בעיקר את ההתנחלויות, הצבא והתשתיות, לא מאפשר יותר את הקמתה של מדינה פלסטינית בת-קיימא. החלופה לפתרון שתי המדינות היא התייחסות אל פלסטין המנדטורית כיחידה מדינית אחת 'טבעית' אשר תאפשר לכל עמיה וקבוצותיה רב-קיום בשלום. המתווה גם יפרק לטענת תומכיו את אחד המוקשים הגדולים ביותר בסכסוך – שאלת הפליטים. הארץ כולה תהיה פתוחה לשיבה עבור אלה שגורשו ממנה. גם השאלות הנפיצות האחרות – ההתנחלויות וירושלים למשל – יפתרו בצורה קלה יותר במתווה של מדינה אחת אשר תנטרל את התחרות האתנית על טריטוריה, משאבים וכוח המאפיינת את היחסים כיום. יש למתווה הזה גוונים רבים: בכיוון הדמוקרטי – מדינה חילונית-ליברלית, דו-לאומית או רב-תרבותית; בכיוון הלאומני – מתווים של אתנוקרטיה יהודית או ערבית; ובכוון הדתי מדינת שריעה או הלכה יהודית.

יש קסם רב במתווה המדינה האחת. הוא מתבסס על טיעונים מוסריים חשובים; הוא מקיף, כוללני ואף אלגנטי. הוא מתייחס ליחידה המדינית אותה יצרו הבריטים ב-1917 כבסיס למשטר, וטוען בצדק שבמשך כמעט מאה שנה מאז 1917, להוציא 19 שנה, הייתה הארץ כולה יחידה משטרית אחת (אם כי הם ממעיטים מערך העובדה

המכרעת שבחלון הוא של 19 שנה נוצרה והתבססה מדינת ישראל כישות ריבונית לגיטימית). תומכי המתווה גם מצביעים על היות השטח בין הירדן לים מושא שאיפתם של יהודים ופלסטינים כאחד, החשים שהארץ כולה היא מולדתם. מבט חטוף במפות, לוגואים ופרסומים פלסטיניים וציוניים ימצא אכן שוב ושוב את דימוי הארץ השלמה כיחידה אחת.

הרעיון המושך התפשט במהירות, ואין 'בון־טון' יותר ממנו בשנים האחרונות בקרב אקדמאים ערבים, ומספר יהודים, בעיקר בתפוצות. רשימה חלקית של התומכים ברעיון בקרב הפלסטינים כוללת את הפרופסורים והחוקרים נור מסאלחה, ג'אזי פלאח, נדים רוחאנא, ג'ורג' בשאראת, אסעד ג'אנם, עלי אבר־נעימה, מאזין קומסייה, עומר ברגותי, סמירה א'סמייר, ע'אדה כרמי, לילה פארסח, הוניידה ג'אנם, אסלאח ג'אד, סארי מקרסי, עזאם תמימי, נורה עריקאת וג'מיל הילאל. וכאן מעניין גם מי לא – סלים תמארי, רמה חמאמי, ראשיד ח'אלדי, סאלח עבר אל־ג'וואל, סרי חנאפי, מנואל חסאסיאן, ועוד הוגים בולטים שסירבו בינתיים לקפוץ על העגלה הדוהרת של רעיון המדינה האחת. הפופולאריות של הרעיון בקרב הפלסטינים אינה מפתיעה. היא מתחברת להיסטוריה ארוכה של סירוב פלסטיני לחלוקת הארץ או להכרה בישות פוליטית יהודית בישראל/פלסטין, שנקטע רק ב־1988, מועד קבלת החלטת החלוקה וההכרה בישראל של אש"פ. מאז עליית החמאס בשנות התשעים, וניצחונו בבחירות ב־2006, בולט שוב סדר היום האסלאמי ואיתו רעיון המדינה האחת בפוליטיקה הפלסטינית. התנועות האסלאמיות רואות כידוע בפלסטין כולה שטח 'ווקף' מקודש, אותו יש לשחרר, במוקדם או במאוחר, בדרכי שלום או אלימות. אג'נדת המדינה האחת משתלבת היטב עם זרמי עומק אלה. קיימת גם תמיכה, קטנה יותר, ברעיון המדינה האחת בקרב יהודים ישראלים, הכוללת חוקרים כגון מירון בנבנישתי, יהודה שנהב, ניב גורדון, אילן פפה, חיים בראשית, גבי פיטרברג, ולאחרונה גם יואב פלד – ממארגני הכנס הנוכחי. כאן מעניין פחות מי לא הצטרף, כיוון שמדובר ברוב החוקרים היהודיים הממשיכים לתמוך בשתי מדינות, או אפילו במדינה יהודית אחת בין הירדן לים, אולי עם מספר מובלעות פלסטיניות. קיימת גם תמיכה בינלאומית ברעיון, הכוללת מספר הוגים בולטים שכתבו רבות על הסכסוך הציוני פלסטיני כמו וירג'יניה טילי שכבר הוזכרה, טוני ג'ודט ז"ל, רון גרינסטיין וג'ודי באטלר. אך גם כאן בולטים מספר שמות בהתנגדותם, הכוללים גם חוקרים ביקורתיים כמו איאן לוסטיק, ג'ואל מגדל, נורמן פינקלשטיין ונועם חומסקי.

ביקורת: גיאופוליטיקה א־פוליטית

יש בי הסכמה עם רבות מהמטרות והערכים המנחים את תומכי המדינה האחת הדמוקרטיים – שוויון, יצירת מרחבי שלום ואמון, צדק היסטורי ואינטגרציה מחודשת בשלום של ישראל ופלסטין. המדינה לפי רוב התיאוריות הפרוגרסיביות היא ישות פוליטית מודרנית שמטרתה שיפור חיי האדם; כלומר היא אינה מטרה בפני עצמה. אך עדיין – הדרך לפיוס והשלמה לטענתי לא יכולה לעבור דרך פרוגרמה של מדינה אחת, אלא דרך שילוב הדרגתי באמצעות שני מרחבים ריבוניים המקושרים במסגרות קונפדרטיביות, כפי שארחיב מעט בהמשך.

הבעיה המרכזית של רעיון המדינה האחת היא – באופן אירוני – שהרעיון הוא למעשה א־פוליטי. כלומר, הוא אינו מתמודד כראוי עם כוחה הפוליטי, החוקי והאליים של המסגרת אותה הוא מבקש לשנות – המדינה (הישראלית) הקיימת. בכל הטקסטים שקראתי לא היה ניתוח אחד שהסביר מדוע וכיצד תאפשר ישראל את החלפתה בישות פוליטית חדשה, אשר תשנה לחלוטין את זהותה ותפחית בצורה דראסטית את כוחן של האליטות השולטות בה. ניתוח פוליטי רציני המבקש לחולל שינוי חייב להתמודד עם תקפות ועוצמת המנגנונים אותם הוא מבקש להחליף, ומתווה המדינה האחת בדרך כלל פשוט מתעלם מכך.

מעבר לכך, פתרון המדינה האחת גם מעורר תהיות מבחינה משפטית, היסטורית, פרקטית ומוסרית. מבחינה משפטית, זכותה של מדינה להתקיים בעידן הדין הבינלאומי הנוכחי שלאחר הקמת האו"ם ב־1945, לא ניתנת לערעור. כך גם זכותה לשלמות טריטוריאלית ולהגדרה עצמית. אלה הן בדיוק הטענות המשפטיות ההופכות את הקולוניאליזם הישראלי בשטחים לבלתי חוקי, כאשר הוא מונע את מימוש זכות ההגדרה העצמית הפלסטינית. אך אותו דין בינלאומי גם מבטיח את שרירותה של המדינה הישראלית, אותה מבקשים תומכי המדינה האחת לשנות מן היסוד. מתווה זה מתנגש עם זכויותיה של ישראל המעוגנות במשפט הבינלאומי. זהו פגם בסיסי ומבני במהלך המבקש להניע שינוי פוליטי.

תקדימים

מבחינה היסטורית והשוואתית, אין למהלך של התמזגות ישראל/פלסטין תקדים בעידן הנוכחי, בו התקיימו בהצלחה רק שלושה איחודים של ישויות מדיניות – בין וייטנאם הצפונית והדרומית, בין גרמניה המערבית והמזרחית ובין תימן הצפונית והדרומית. בכל המקרים, לא קשה לראות, מדובר על איחוד מדינות של בני אותו לאום, אשר פוצל בנסיבות היסטוריות אימפריאליות. מדובר על איחוד שבוצע בהסכמת העמים בשתי

המדינות הנוגעות בדבר. לעומת זאת, לא היה אף איחוד מוצלח של שתי מדינות בעלות אופי אתני שונה, ובוודאי לא כאלה הנמצאות בסכסוך דמים אחת עם השנייה. להיפך, הכיוון המוביל בפוליטיקה העולמית הוא פיצול מדינות. מאז הקמת האו"ם ב-1945 היו 35 פיצולים רשמיים של מדינות (שלא במסגרת שחרור ממדינה קולוניאלית, המוסיף עוד כשישים מקרים). אלה התרחשו במספר גלים היסטוריים עיקריים: (א) הגל האנטי-קולוניאלי וספичיו, שהוביל לחלוקות של הקולוניות ממדינות המטרופולין, ואחר כך לפיצולים בתוך המדינות עצמן, כפי שמדגימים המקרים של הודו-פקיסטן-בנגלדש, קוריאה, אתיופיה, סינגפור-מלזיה, או קפריסין. (ב) הגל הפוסט-סובייטי, בו חולקו בעיקר ברית המועצות, יוגוסלביה, צ'כסלובקיה וקמו עוד מספר מדינות באסיה ואפריקה כמו טימור המזרחית ואריתריאה. (ג) גל 'הסכסוכים האתניים' של השנים האחרונות, בו ישויות מדיניות חדשות (רשמיות או חצי רשמיות) מתפצלות בעקבות מאבקים אתניים מרים, כמו בדרום סודן, קוסובו, מונטנגרו, אבחזיה, אוסטיה, כורדיסטן העיראקית, קשמיר, עזה כישות חצי רשמית, והמשך חלוקתה של קפריסין. תומכי רעיון המדינה האחת מבקשים ללכת נגד הזרם ההיסטורי וליצור תקדים ראשון מסוגו, בו מדינה אתנית מתאחדת עם לאום אתני שכן. האם יש סיבה שהתקדים הראשון מסוגו יהיה דווקא ישראל? האם נראה סביר שדווקא מדינה המורכבת כמעט כולה מפליטים וצאצאי פליטים לאחר שואה אתנית – היא היא תהיה הראשונה? האם נסתר מעיני תומכי המדינה האחת המעמד הכמעט קדוש לעצם קיומה של המדינה הישראלית בקרב צאצאי אותם פליטים?

אי־הפיכות

טיעון מרכזי נוסף של תומכי המדינה האחת מתאר את הישראליות של הגדה כבלתי הפיכה. אכן, עד היום קמו כמאתיים התנחלויות ומאחזים, הוקמו ערים, תשתיות ואזורי תעשייה אשר סיפחו דה־פקטו לישראל חלקים גדולים מהגדה. עם זאת, תזת 'אי ההפיכות' לוקה בבעיות משמעותיות. היא שבויה במחשבה אתנוקרטית, המניחה א־פירורית שכל אזור מיושב ביהודים יישאר בריבונות יהודית, ובנוסף, שכל יהודי מחויב לחיות תחת שלטון ישראלי. המחשבה האתנוקרטית תואמת להפליא את הנחות המשטר הישראלי הקולוניאלי בשטחים, אך מנוגדת לניסיון דמוקרטי רב שנים, בו מתקיימים מיעוטים בקרב אוכלוסיית רוב בעלת תרבות שונה. נזכיר גם שדו"ח של 'בצלם' עליו עבדתי עם חוקרי הארגון לאחרונה, הראה שהשטח הבנוי ברוטו של ההתנחלויות מכסה פחות משני אחוז מהגדה, כך שלמרות ניסיונם הברור של המתנחלים ותומכיהם להרוס את המרחב הלאומי הפלסטיני, אינני סבור שהמצב בלתי

הפיך. אינני מתעלם כמובן מההיסטוריה העקובה מדם של סכסוכים בין המתנחלים לפלסטינים, אך אינני פוסל גם את האפשרות של דו־קיום, לפחות של חלק מהמתנחלים, אם יקבלו על עצמם את הריבונות הפלסטינית ויתפרקו מנשקם. מתווה הקונפדרציה אותו אני מציע, מאפשר להם לעשות זאת ביתר קלות.

תזת אי ההפיכות גם מניחה שאם לא תקום מדינה פלסטינית תוקם במקומה, כמעט כברירת מחדל, מדינה דמוקרטית משותפת לישראלים ופלסטינים. אך המציאות של ארבעת העשורים האחרונים מראה שלא כך הדבר. אם לא תקום מדינה פלסטינית ישראל תמשיך לנהל את השטח, ואולי להקצות פרווי ריבונות לגופים פלסטינים שימשיכו לתפקד כ-'פלוסטנים' (בנטוסטנים פלסטינים). הברירה אם כך אינה בין מדינה אחת לשתיים, אלא בין פיוס שאחד מבססיו היא הריבונות הישראלית, לבין אפרטהייד מעמיק. מיותר לציין שהריבונות הישראלית זכאית לחול רק בתחומי גבולה המוכר של ישראל, דהיינו, הקו הירוק, ושהיא צריכה לתת ביטוי מלא לזכויות המיעוט הערבי פלסטיני במדינה, וכנראה גם לקהילות משמעותיות אחרות, ובראשן הקהילה החרדית. במקביל, תומכי המדינה האחת מבקשים לשנות את הגדרות השיח הפוליטי, ולצייר את הקמתה של מדינה פלסטינית כניסיון שרירותי לחלק את הארץ. אך ראייה זו מדלגת שוב על העובדה שבבסיסיות הקיימות, הקמת מדינה פלסטינית על כל השטחים הכבושים תהיה, קודם כל, אקט של שחרור ממשטר קולוניאלי ולא של חלוקה. זהו מתווה המשאיר גם אפשרות להכיר בישראל בתחומי הקו הירוק כישות פוליטית לגיטימית, לאחר חיסול מרכיביה הקולוניאליים, ועל בסיס הענקת אזרחות שוויונית לכל מיעוטיה.

בין דרום אפריקה לסרביה

עוד היבט חשוב לשיח ההשוואתי הוא ההבדל המבני בין ישראל/פלסטין ודרום אפריקה. תומכי המדינה האחת משווים לעיתים קרובות בין שני המקרים. אכן, תחת המשטר הדרום אפריקאי כמו גם תחת זה הישראלי התפתחו תנאי אפרטהייד גזעניים ומסוכנים. עם זאת, כפי שכתבתי במקום אחר, למשטר האפרטהייד, כמו לכל צורות המשטר, יש סוגים ומודלים שונים, וכך גם בדרום אפריקה וכישראל/פלסטין התפתחו דגמים שונים. ניתוח גיאוגרפי-פוליטי מעלה שקיים הבדל מבני חשוב – דרום אפריקה נוצרה כמדינה אחת מוכרת, חברה באו"ם, אשר שללה בשלב מסוים את האזרחות לרוב אזרחיה השחורים. תביעת השחורים הייתה להחזיר להם את האזרחות המלאה במדינתם שלהם, דבר שלבסוף נסתייע במעבר לדמוקרטיה. לעומת זאת – התשתית המשפטית המוכרת של ישראל/פלסטין היא דווקא שתי מדינות, והאזרחות הישראלית מעולם לא הוענקה, ולכן גם לא נשללה מתושבי הגדה והרצועה.

הדמיון לדרום אפריקה מצוי דווקא בשאלת השליטה בנמיביה השכנה, אשר הייתה טריטוריה עליה קיבלה דרום אפריקה מנדט בינלאומי ב־1920. לאחר סיומו של המנדט סירבה דרום אפריקה לפנות את נמיביה, והחילה עליה את חוקי האפרטהייד, תוך שהיא נלחמת בהתקוממות שהחלה ב־1973 עם גיבוי בינלאומי. במצב המזכיר את המשטר בשטחים הפלסטינים, הלבנים תושבי נמיביה קיבלו את מלוא הזכויות, ואף יוצגו בפרלמנט הדרום אפריקאי, בעוד השחורים נותרו חסרי זכויות. רק לאחר התקוממות ארוכה, ושחרור מנדלה מהכלא, עזבה דרום אפריקה את נמיביה אשר הכריזה על עצמאותה ב־1990.

השוואה נוספת מעידה שיש מקבילות רבות בין המצב הסרבי לישראלי. ההסדרים הנוכחיים בטריטוריות היוגוסלביות לשעבר, מבקשים לייצב מצב פוסט־קולוניאלי, לאחר דורות של דומיננטיות והשתלטות סרבית על מרחבי הקבוצות האתנו־לאומיות (המוסלמיות בעיקר) בסביבתה הקרובה. שטחים אשר הוחזקו על־ידי סרבים מחוץ לתחומי המדינה הסרבית, כגון חלקים גדולים מבוסניה, מונטנגרו וקוסובו, עברו בהדרגה בשנים האחרונות לשליטת תושביהם, כאשר סרביה מתכווצת אל תוך גבולותיה המוכרים.

גיאוגרפיה פוליטית של מוסר

תומכי המדינה האחת מבססים, בצדק, את טיעוניהם על שיקולים מוסריים של צדק היסטורי וזכויות אדם. עם זאת, הם מתעלמים לרוב מטיעונים מוסריים הפועלים נגדם. למשל, המהלך של העלמת מדינה כישראל (ואפילו העלמה 'רכה' על ידי איחודה עם שכנתה שאינה כרוכה בכיבוש או אלימות) מהווה חריגה רצינית מכללי המוסר הבינלאומיים במערך המשפטי־פוליטי הגלובאלי הנוכחי. במקרה של ישראל איננו עוסקים ב'סתם' מדינה, אלא בישות מדינית שנוצרה על ידי ועבור פליטים לאחר ג'נוסייד חסר תקדים כנגד היהודים. אין ספק שמהלך המדינה האחת פוגע קשות בערך עליון של הדין הבינלאומי, ובערך עליון של העם הציוני. קשה לראות במתווה זה אופציה לשלום. זאת ועוד, ברוב המתווים לשלום המבוססים על מדינה אחת, כמו למשל 'הצהרת המדינה האחת' עליה חתומים רוב התומכים, אין הכרה מפורשת בזכות ההגדרה העצמית של היהודים (יוצאת דופן כאן היא כתיבתם של אסעד ג'אנם ונדים רוחאנא). ההוגים המובילים בתחום, כמו ג'ורג' בשאראת, עלי אבו־נעימה, עומר ברג'ז'י, מאזין קומסייה, וירג'יניה טילי, כמו גם בזמנו אדוארד סעיד המנוח, מתייחסים לרוב למדינה האחת העתידית כניטרלית (non-sectarian). זכויות היהודים כקולקטיב עולות רק ממספר התייחסויות בנוגע 'לדאגות או חרדות היהודים' כמיעוט דתי (או אתני) מוגן, או כקהילה מוגנת לפי מסורת ה'דמי' האסלאמית. מתווה זה, ללא קשר לרטוריקה המוסרית בה הוא נעטף, מהווה במצב הנוכחי שלילה רבת משמעות של זכויות פוליטיות קיימות

ולגיטימיות. לא מדובר בפריבילגיות בהן משתמשים היהודים במרחב המסוכסך (אותן ראוי לבטל), אלא בזכויות הבסיס של הגדרה עצמית, בתוך מדינה מוכרת. האם חשבו הוגי המדינה האחת על ההצדקה המוסרית לשלילה שכזאת?

ועוד במישור האתי – האם מוסרי לדרוש מישראל – המונהגת עדיין על-ידי בניהם ובנותיהם של פליטי שואה וקהילות שאולצו לצאת וגורשו מן העולם הערבי, שדווקא היא תאבד את זהותה וצביונה כדי להתמזג עם מדינה של עם המסוכסך איתה? בראייה מטיבה, זוהי דרישה תמימה, וחסרת מודעות היסטורית, הקשורה אולי יותר לרחשי לב מאשר לניתוח רציני. בראייה חשדנית, ניתן לפרש את הדרישה כניסיון לפגוע באושיות הקיום הישראלי. אין באמור לעיל כדי להכשיר את מעשיה הבלתי מוסריים בעליל של ישראל, כגון גירוש, דיכוי אתני, התנחלות ומניעת הקמת מדינה פלסטינית, בהם כידוע אני נאבק ברוב זמני בעשורים האחרונים. אך יש להפריד לדעתי בין ניתוח ביקורתי על אופן הקיום הישראלי, לבין הקיום עצמו, שאינו אמור לעמוד לדיון.

כאן אולי המקום לאנקדוטה קטנה: בשנות השישים והשבעים אבי ז"ל קשר קשרים רבים עם ערביי הגליל. היה לו קשר טוב עם משפחת שופאני במעיליא, אליה נסענו לחתונות ואירועים משפחתיים. למשפחה היה דוד מבוגר שהיה מפליג בסיפוריו על מסעותיו לפני 1948 לביירות ולדמשק, ועל נשותיהן טובות המראה. זוכר אני אותו נאנח שוב ושוב: "ליש פי הדול אל-חודוד? רג'עוני לילבלאד א-שם!" כלומר, "מדוע קיימים הגבולות האלה... החזירוני 'לארצות סוריה' (האזור של פלסטין-סוריה-לבנון שהיה יחידה מדינית אחת). מבחינתו הוא כמובן צדק! כיוון שלאדם הפרטי, הלא פוליטי, מרחב פתוח ונגיש עדיף בהרבה על גבולות והגבלות. אך זוהי גם תקווה נוסטלגית, המנותקת מהמציאות המשפטית והפוליטית. לקוות למחוק מה שבתנאים הנוכחיים אינו בר מחיקה לא מהווה פרוגרמה פוליטית או ניתוח רציני, אלא משאלת לב.

בהקשר זה, החוקרים היהודיים מרבים לצטט את מורשת 'ברית שלום' – אותו ארגון אינטלקטואלי מרשים שפעל בארץ בשנות השלטון הבריטי, ופעל רבות למנוע את חלוקת פלסטין המנדטורית ולמען מדינה דו-לאומית. בלי להיכנס לדיון בכתביהם המרתקים של מגנס, בובר ושולם, נזכיר כאן שקיים הבדל מהותי בין דיון על מדינה יהודית-ערבית לפני הקמת מדינה יהודית עצמאית, לבין הדיון על אותה אופציה לאחר הקמת אותה מדינה. במצב הנוכחי, פתרון המדינה האחת יהיה חייב לכלול כמובן גם את איונה של ישראל כמדינה עצמאית, וזהו מכשול משמעותי ביותר.

לכן, רעיונות טובים ומוסריים אינם מספיקים בעולמנו הפוליטי-משפטי. לפי כתביהם של הוגים בולטים שעסקו בקשר בין כתיבה תיאורטית לגיוס פוליטי, כמו גראמשי, פאנון, לפברה, סארטר, ראסל גנדי ואפילו סעיד, תפקיד האינטלקטואל הוא, ראשית, לחשוף בצורה אמיצה מציאות מעוותת ומדכאת, ולהציב מראה ביקורתית מול החברה 'שלו/ה'. עם זאת, האינטלקטואל(ית) בעצם הווייתו גם מייצר אוונגארד מחשבתי אותו

ניתן לתרגם לפעילות בשדה הפוליטי. הוא שותף ליצירת רעיונות וכלים לשיפור, טרנספורמציה ושחרור, אבל אלה מתפתחים בתוך תחומים אפשריים של פעולה פוליטית, כלומר, הם מאתגרים את המוסדות, הכוחות והמשאבים דרכם נקבעים יחסי הכוח. במקרה של חשיבה אוטורית או תיאורטית בלבד, טוען גראמשי, פעילותו של האינטלקטואל הופכת לשולית, ומתבוססת בביצה של מחוזות נידחים ודיונים עקרים, ובכך משרתת למעשה את ההגמוניה הממשיכה לשלוט ללא ערעור בשדה הפוליטי הממשי.

זהו כמובן קו חמקמק, וקשה 'בזמן אמת' להעריך את יכולתם של רעיונות לפרוץ לשדה הפוליטי. אני משוכנע שרוב ההוגים המובילים את רעיון המדינה האחת מאמינים שיש לפעילותם השפעה פוליטית. אך עדיין, היות ומדובר כאן באושיות הסדר הגיאוגרפי-פוליטי-משפטי, רעיונות המבקשים ליתר את קיומה של המדינה במתכונתה הלגיטימית רחוקים מהשדה בו ניתן לדמיין גיוס ויישום פוליטיים.

יחס למאבקים עכשוויים

התנועה למען מדינה אחת, בעצם מהותה, איננה משתתפת במאבקים פוליטיים דחופים ועכשוויים, משני צידי הקו הירוק. למרות שרוב מוביליה בוודאי מתנגדים לכל דיכוי, הם נמצאים בדילמה, כיוון שקשה להם יותר להיאבק נגד ההתנחלויות היהודיות, אם בקו האופק אותו הם מדמיינים שההתנחלויות אינן בלתי חוקיות, כיוון שהן בתוך המדינה האחת.

במצב כזה, האין סכנה שהתנועה למען מדינה אחת תסייע באדישותה היחסית למאבק למען ריבונות הפלסטינית דווקא לחיזוק הסטטוס קוו הדכאני? האין העלאת הדרישה למסגרת פוליטית חדשה עתידית מאפשרת את המשך הסבל הפלסטיני העכשווי? האם אין המסע האינטלקטואלי למען מדינה אחת פוגע במאבק למען מדינה פלסטינית, ולמען שוויון למיעוט הפלסטיני בתוך ישראל? אלה הן שאלות לא פשוטות איתן חייבים תומכי המדינה האחת להתמודד.

בהקשר זה כדאי לציין גם שרק לפני מספר שנים התפרסמו 'מסמכי החזון' של הערבים הפלסטינים בישראל ועוררו רעש רב, תוך התמקדות בדרישה הבלתי מתפשרת לשוויון וזכויות קולקטיביות של הפלסטינים בתוך ישראל. בכל המסמכים האלה צוינה מדינת ישראל הנוכחית (ללא השטחים) כמסגרת הקיימת, וכבסיס למאבק, ולכן כישות לגיטימית. אך הנה, כעבור שנים מעטות, חלק מהחותמים על מסמכים אלה שינו את עורם וכעת תומכים במדינה אחת, כלומר בכינונו של שדה פוליטי חדש. שינוי זה תמוה, ומוריד מאמינותם של מסמכי החזון.

היבט בעייתי נוסף קשור בהתעלמות של רוב הכותבים בתחום מהחפיפה של פתרון המדינה האחת עם חזונות משיחיים לעתיד הארץ, ובמיוחד חזונם של רבים מהמתנחלים,

ושל תנועת החמאס. הערימות המתגבהות של הכתיבה בנושא פתרון המדינה האחת הדמוקרטית, כוללות כמעט בלעדית דיונים בנושאים (חשובים ביותר) של זכויות אדם ודמוקרטיזציה של משטר הכיבוש והנישול. הכותבים המובילים בתחום, כגון אבו-נעימה, בשאראת, ג'אנס, טילי, רוחאנא, שנהב וכנבנישתי, מתעלמים כמעט לחלוטין מחזונותיהם של התנועות הדתיות המובילות ובראשם החמאס, המבקשים ליצור בדיוק את אותה גיאוגרפיה מדינית.

כזכור, החמאס זכה בבחירות הפלסטיניות וראשיו מתחרים על נוקשות הסירוב להכיר בישראל. אמנם ברור שחלק מדיבור זה הוא לצרכים טקטיים (בדיוק כמו שמצע הליכוד למשל, מתנגד עדיין להקמת מדינה פלסטינית). עם זאת, מעבר לטקטיקה, כיצד ניתן להתעלם מתוכניתו להפוך את ישראל/פלסטין, כלומר את המסגרת בה מאמינים תומכי פתרון המדינה האחת, למדינת שריעה? האם אפשר יהיה להפריד בין חזון החמאס לחזון הליברלים הפלסטינים למדינה אחת? האין, בהינתן מדינה אחת, חזון החמאס חזק יותר בקרב העם? כזכור, גם למעלה מעשרים חברי הכנסת הישראלית מבקשים להפוך את כל המרחב בין הירדן לים למדינת הלכה. האם מבחינה מוסרית שוחרי הדמוקרטיה בין הירדן לים מוכנים לאפשרות, הכלל לא דמיונית, של השתלטות גורמים דתיים על הפוליטיקה הפלסטינית, כפי שהתרחש במדינות רבות אחרות במזרח התיכון ובראשן מצרים?

אני משוכנע שאין כוונת תומכי המדינה האחת לגרום להמשך הסבל בארצנו המסוכסכת, או לסייע לאג'נדה של מפלגות משיחיות ואנטי דמוקרטיות. את רובם אני מעריך כאנשי שלום וצדק. אך בדיון רציני יש להתמודד עם האמת המטרידה שהמאבק למען מדינה אחת גוזל משאבים, מסיט אליו חוקרים וכותבים רציניים, ומחליש את המאבק לסיום הקולוניאליזם הישראלי. בה בעת, הוא גם מסייע בעקיפין לקידום סדר היום הגיאוגרפי של תנועות דתיות חזקות. גורמים אלה מורידים באופן משמעותי את האטרקטיביות והישימות הפוליטית של חזון המדינה האחת.

מבחינה מעשית

גם מבחינה מעשית, קשה לדמיין את פתרון המדינה האחת צובר תאוצה. ראשית, לתומכיו אין מענה לשאלת המפתח – מדוע שהיהודים יוותרו על קיומה של ישראל כמדינת לאום יהודית/ישראלית? היות והסכמת אזרחי ישראל חיונית להלך דמוקרטי של מדינה אחת, איזו סיבה מעשית או תועלתנית ניתן לגייס כדי לשכנע את היהודים הישראלים בכדאיותו של מהלך כזה אשר כמעט בוודאות יוביל למדינה עם רוב ערבי? אינני נכנס כעת לשאלה המוסרית הנכבדת של לגיטימיות השיקולים האתניים בפוליטיקה דמוקרטית, אלא שואל שאלה מעשית, שהתשובה עליה לדעתי ברורה. גם בקרב הפלסטינים אזרחי ישראל מראים סקרים שלמרות אי שביעות הרצון מהאתנוקרטיה

והקיפוח בישראל, קיים רוב יציב וגדול של אזרחים ערבים-פלסטינים המעדיפים את פתרון שתי המדינות. האם לא ברור, אם כך, שרוב הישראלים יעדיפו, במקרה של צורך לבחור בין סיפוח ההתנחלויות לבין המשך קיום המדינה, להתכווץ גיאוגרפית מאשר להפוך ל'ישראלסטיין'?

זאת ועוד – כיום אין אפילו גוף פוליטי רשמי אחד, פלסטיני או יהודי, אשר אימץ כתוכנית לגיוס ומאבק את רעיון המדינה האחת הדמוקרטית (קיימים גופים דתיים אך הם לא דמוקרטיים). ניתן כמובן להבין זאת, כיוון שהמסגרת לדיון עד כה התבססה על רעיון שתי המדינות כתכנית הפעולה של השמאל, והאליטות הפוליטיות המתנגדות לשליטה הישראלית בשטחים התגבשו סביב רעיון זה. עם זאת, העדר תנועה דמוקרטית משמעותית למען מדינה אחת, כעשרים שנה לאחר הסכמי אוסלו, מעורר תהיות לגבי יכולתו של הרעיון לעבור לפסים פוליטיים מעשיים.

בהמשך לשיקולים המעשיים – מהן הדרישות של תומכי המדינה האחת מהמשל הישראלי? להסתלק מהשלטון בעצמו? לפזר את הכנסת ולהקים פרלמנט חלופי? ואם כך, האם הכנסת, כלומר הגוף הריבוני, אמורה לפטר את עצמה? האם הכנסת הציונית אמורה לבטל גם את חוקי הייסוד ולשנות את מגילת העצמאות הציונית?

או לחלופין, האם הדרישה המידית תהיה להעניק אזרחות ל-5-4 מיליון פלסטינים, ולמיליוני פליטים נוספים? האם תעשה זאת אותה הכנסת אשר חוקקה את חוק האזרחות הגזעני? להזכירם היום אפילו עביר אל-סנאע אשתו של מוראד אל-סנאע שכני וירידי מבאר שבע, ואם ילדיו שנולדה בבית לחם, לא יכולה לקבל אזרחות לאחר עשור של נישואים לאזרחי ישראל. מה ישכנע את הריבון הציוני האתנוקרטי לעשות מהלכים כאלה? ישנה אולי אפשרות של לחץ בינלאומי, כלומר כפיית המהלך, אבל כאמור, כמעט נהיר לכל מי שעניינו בראשו שישראל תעדיף להתכווץ מאשר לאבד את הריבונות היהודית, ולהפוך למיליוני פלסטינים לאזרחיה, ולכן זהו מהלך ללא אופק מעשי.

בשלב זה חשוב גם להסתייג – ברור שישראל משחקת משחק כפול וציני כאשר היא 'מקלנזת' את הגדה המערבית, ובכך מונעת את הקמתה של מדינה פלסטינית, ובו זמנית מזילה דמעות תנין על האיומים כביכול על 'כבשת הרש' של המדינה היהודית. גם כאן ברור לכל בר דעת שישראל חורגת מכל כללי ההתנהלות הבינלאומית, ושיש להפסיק לאלתר התנהגות פסולה זו. מעבר לכך, ההתפשטות היהודית לשטחים הפלסטינים פוררה את המרחב הפוליטי הישראלי, אשר כפי שהראיתי במחקרים קודמים, איבד את תכונותיו הדמוקרטיות בעקבות התפשטות זו והעמקת תהליך 'האפרטהייד הזוחל'. עם זאת, לטענתי, המאבק נגד החריגות הישראליות, ובעד הזכויות הפלסטיניות, חייב להתבסס על התשתית המדינתית הלגיטימית של ישראל, כאשר תוגדר בתוך גבולותיה המוכרים.

קונפדרציה

בדקות האחרונות ברצוני לחזור לנושא הקונפדרציה ולהתחיל בהצדקת דאגתם של תומכי המדינה האחת שמדינה פלסטינית בעלת ריבונות מלאה כנראה לא תקום. המשטר הקולוניאלי הישראלי הולך ומספח דה־פקטו חלקים של הגדה, וממשיך בסגר על עזה. אלה מונעים וכנראה ימנעו בעתיד את קיומה של מדינה בעלת ריבונות משמעותית. המאבק למען מדינה פלסטינית אכן נמצא במבוי סתום, שלא נראה כאילו ייפרץ בעתיד הנראה לעין, במיוחד כאשר בישראל שולטת קואליציה שאחת ממטרותיה המרכזיות היא שמירת הסטטוס קוו המדיני, כלומר, מניעת הקמת מדינה פלסטינית בגבולות '67 וסיפוח זוחל ואיטי של חלקים גדולים מהגדה. הפיצול העמוק בין הפתח לחמאס ובין הגדה לעזה, תורם גם הוא לחולשת הפלסטינים, ולהתדרדרות לקראת אפרטהייד.

בו בזמן, מתערערת גם משמעות האזרחות בקרב הפלסטינים אזרחי ישראל. זאת עקב דיכויים הנמשך של חלקים מהערבים בישראל, בשל נטייתם הטבעית לתמוך בבני עמם הפלסטינים ולהיאבק למען שוויון אישי וקולקטיבי בישראל. מתח מתמיד זה מציג גם הוא אתגר מורכב לחוסנה הפנימי של המדינה היהודית. הסדקים בולטים יותר מכל באזור הנגב, בו מבקשת ישראל לאחרונה ליישם תכנית פינוי נרחבת לכפרי הברווים הלא מוכרים היושבים על אדמת אבותיהם, ובכך מעמיקה את הקיטוב בין יהודים וערבים בתוך הקו הירוק.

מול קשיים מבניים אלה קיימת אפשרות נוספת, הכרוכה בפיתוח **מרחב שלישי** – מושגי ופוליטי – הממוקם בין המדינה האחת לשתיים. מרחב שכזה ישלב בצורה המרבית אלמנטים משני המתווים תוך יצירת מודל שמצד אחד אינו פוגע בעקרון הריבונות הישראלית והפלסטינית, ומצד שני נותן מענה למורכבות הגיאוגרפית והביטחונית, ולהקשרים ההיסטוריים והקהילתיים המורכבים של המולדת המשותפת.

מודל הקונפדרציה מאפשר התקדמות שכזאת, כאשר הוא משמר את ההיגיון והסמליות החשובה של שני מרחבים ריבוניים ושתי קהילות פוליטיות לאומיות, תוך פיתוח 'שכבה' של ממשל משותף בנושאי מפתח ותשתית הנוגעים לשתי הקהילות, כמו: ביטחון, כלכלה, סביבה, תכנון, תחבורה והגירה. מודל הקונפדרציה יוצר גם שוק כלכלי אחד, וחופש תנועה לצרכי תעסוקה, תיירות ומסחר. מתווה זה יכול להסתמך על הכללים הבינלאומיים המקובלים, כלומר על תשתית של שתי מדינות, ולהתקדם ממנו לקראת תפקוד משולב של המרחב ועשיית צדק היסטורי לפלסטינים וליהודים.

טענתי היא שמסגרת קונפדרטיבית, בחסות בינלאומית, תאפשר לשני הצדדים להתקדם לקראת מתווה של פיוס. לכל צד יהיה קל יותר לעבור מנקודה "א" (המצב האתנוקרטי הקיים) לעבר "ב" (מצב פיוס ופשרה בלתי נמנעת), כאשר שניהם רואים גם את נקודה "ג" (ההסדר הקונפדרטיבי). בהסדר זה שני הצדדים ערבים אחד לשני, כאשר

מימוש הריבונות של כל צד מסתייע בקיום ההסדרים המשותפים המבטיחים לדורות הבאים, לא רק את הזכויות הפוליטיות הקולקטיביות, אלא גם פיתוח, מים, תשתיות, משאבי טבע, איכות סביבה וכמובן – ביטחון אישי. כלומר, מימוש האזרחות המלאה, הביטחון והפיתוח לאזרחי ישראל כרוך גם במימושם לגבי אזרחי פלסטין, ולהיפך.

לפי המתווה אותו פיתחתי במספר מאמרים ובספר המדובר, מודל הקונפדרציה יתבסס על קווי 1967 ועל קיומם של שני מרחבים ריבוניים, בהם יחולו חוקי ישראל ופלסטין בהתאמה, וכינון מרחב בירה אוטונומי ומשותף במטרופולין ירושלים/אלקודס. יחד עם הקמת המדינה הפלסטינית, תוקם גם מועצת הקונפדרציה הישראלית-פלסטינית (שתכונה בוודאי בשם אחר), שתבחור על-ידי אזרחי שתי המדינות, ותקבל סמכויות לעיצוב מדיניות בנושאים מוגדרים בהסכמת שתי המדינות. במקביל, לתושבי שתי המדינות יובטח חופש תנועה לנושאי תעסוקה, פנאי, מסחר ותיירות, אך לא זכות אוטומטית למגורים מעבר לגבול המדיני. ישנה גם אפשרות, שהועלתה מדי פעם, לשתף את ירדן בהסדר שכזה, ולפתוח את המרחב הישראלי-פלסטיני-ירדני להסדרים כלכליים, ביטחוניים וסביבתיים משותפים. עקב מורכבות ורגישות היחסים, מומלץ כאן להמתין עם שיתוף ירדן, אם בכלל, עד שלב מאוחר יותר.

מודל הקונפדרציה גמיש דיו בכדי לאפשר פתרונות גם לסוגיות הליבה, אם כי ברור שאלה דורשים תכנון דקדקני ונכונות לפשרות היסטוריות מצד שני העמים. לגבי זכות השיבה – זו הוכרה כבר על ידי ישראל כאשר התקבלה לאו"ם. עם זאת, אין לדעתי לדרוש את יישומה המלא כיוון שהוא יתקן עוול אחד ביצירת עוול אחר, כאשר הוא ישנה לחלוטין את אופייה של ישראל, וכך יפגע בזכותם של הישראלים להגדרה עצמית. לכן מוצע שמימוש זכות השיבה, ברוח הפתרונות שנמצאו ברוב המקרים בני ההשוואה, יתבצע בעיקר למדינת הלאום אליה שייכים אותם פליטים, כלומר לפלסטין. הצעה אפשרית לקידום הפיוס ההיסטורי בנושא הפליטים היא שישראל תקלוט את כל הפליטים חסרי האזרחות, בתמורה להסכמת הפלסטינים להשארת רוב ההתנחלויות. קליטת פליטים אלה תעשה לפי קריטריונים אשר יקבעו הפלסטינים, למשל העדפת החזרת הפליטים מלבנון, בהם תנאי המחייב קשים, העדפה לאנשים שנולדו בפלסטין לפני 1948 או אפשרויות אחרות.

לגבי ירושלים/אלקודס, כאמור ניתן לפתח מודל של 'מחוז הבירה' הנמצא בריבונות משותפת, ובתוכו מתחמים מסוימים הנמצאים בריבונות בלעדית, בעיקר מתחמי השלטון הישראלי והפלסטיני. המקומות הקדושים או 'האגן הקדוש' ינוהלו על ידי גופים דתיים בינלאומיים תוך הבטחת נגישות לכל, ותוך פיקוח ארכיאולוגי בינלאומי. לתושבי המחוז תהיה אזרחות באחת משתי המדינות ותושבות נושאת זכויות במחוז הבירה. המשטר העירוני יהיה משותף, ויאציל סמכויות רבות למנהלות שכונתיות, שם יקבע התכנון

המקומי והקצאת שימושי הקרקע. מחוז הבירה יפתח גם יוזמות העדפה מתקנת לשכונות הערביות, אשר קופחו שנים רבות בתשתיות, דיור ופיתוח עירוני.

לגבי ההתנחלויות, מודל הקונפדרציה מאפשר, בכפוף להסכמה פלסטינית, את השארת רובן במקומן. זאת כדי למנוע משבר עמוק בישראל, ותהליך של עקירה רבתי שתשפיע ללא ספק בצורה שלילית גם על פלסטין. בניתוח שערכנו לאחרונה במסגרת עבודתי ב'בצלם' נמצא ששטחן הבנוי של ההתנחלויות מכסה אחוז אחד משטח הגדה, והסביבה הבנויה שלהן הכוללת תשתיות הכרחיות, מכסה כשניים וחצי אחוז. באופן עקרוני, ניתן להכיל התנחלויות אלה במדינה הפלסטינית, לאחר שיתפרקו מנשקן, וישלמו עבור הקרקעות המופקעות, כאשר המדינה הפלסטינית ערבה לביטחונן. התשתיות הציבוריות (כמו כבישים, אזורי תעשייה, מתקני טיהור וכו'), שנבנו עבור ההתנחלויות יעברו לידי המדינה הפלסטינית ויהיו פתוחות לשימוש אזרחי. סביר אמנם שבמקרה של החלת ריבונות פלסטינית על ההתנחלויות, יעזוב חלק ניכר של תושביהן את הגדה, וישראל תצטרך להיות ערוכה לקלוט אותם. עם זאת, נכונות פלסטינית לאפשר למתנחלים להישאר תותיר בוודאי כמות משמעותית מהם כתושבים או אזרחים של המדינה הפלסטינית, גורם שיקטין את הזעזוע בחברה הישראלית וישרד גם מסר חשוב של פתיחת דף חדש.

במקביל, מתווה הפיוס הקונפדרטיבי צריך להכיל רפורמה משטרית במדינה הישראלית שתוגדר מחדש כשייכת ללאום היהודי ישראלי אך גם למיעוט הפלסטיני בתוכה. הדמוקרטיזציה של המרחב צריכה לכלול גם הבטחה לאזרחות מלאה ושוויונית למיעוט, הכוללת נגישות שווה למשאבי ותקציבי המדינה, השבת קרקעות מופקעות, הכרה בכל יישובי הברווים, ייצוג במוסדות השלטון, והקניית אוטונומיה תרבותית וחינוכית. מעמדו של המיעוט הערבי פלסטיני בישראל מרכזי ביותר לייצוב המערכת, לא רק בגלל שאזרחים אלה זכאים לכל הזכויות, אלא כיוון שכידוע סכסוכים אתניים פנימיים יכולים לערער בקלות מערכות פוליטיות, כפי שאנו רואים ברחבי העולם – מתורכיה, דרך תאילנד, סרי לנקה, אירלנד, קפריסין, ספרד, גרוזיה, עיראק ועד הודו וסודן.

כפי שרמזתי בפתיחה, המתווה אותו אני מציע מחזיר למעשה לחיים את המסגרת הפוליטית של החלטת האו"ם 181 מ-1947, שנקראה בזמנו 'חלוקה עם איחוד כלכלי' תוך כינון אזור ירושלים כמחוז אוטונומי. החלטה זו הייתה ללא ספק עוינת לעם הפלסטיני בזמן אמת, אך בהיפוך היסטורי, המתווה שהיא מציעה מאפשר כיום לפלסטינים לזכות ברוב הזכויות שנמנעו מהם עד היום, תוך התקדמות לקראת אינטגרציה מחודשת, זהירה ואחראית של המרחבים הישראליים והפלסטינים.

נזכיר שוב שהחלטה 181 הנה אחת ההחלטות היחידות הנוגעות לישראל/פלסטין אשר אושרה על ידי שני הצדדים – הציונות בזמן אמת, ואילו הפלסטינים בזמן הכרזת

העצמאות הפלסטינית ב־1988. כדאי לצטט כאן מהכרזות העצמאות המכוננות של שני העמים, המתייחסות להחלטת האו"ם. הצהרת העצמאות הישראלית מכריזה ב 1948:

"...בתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל"

והכרזת העצמאות הפלסטינית עונה לה, ארבעים ואחת שנה מאוחר יותר:

"תוך הסתמכות על החלטת האסיפה הכללית של האו"ם 181... החלטה שעדיין מספקת את התנאים והלגיטימציה הבינלאומית שמבטיחה את זכות העם הערבי פלסטיני לריבונות..."

מעבר להחלטות האו"ם, הפתרון הקונפדרטיבי יתניע את מה שכינתי בעבודתי, תוך דיון עם עמיתי דר' אמנון רז־קרקוצקין, תהליך של 'דו־לאומיות מדורגת', החיוני להפיכת המרחב לפוסט־קולוניאלי ודמוקרטי, בשני צידי הקו הירוק. זאת כיוון ששני המרחבים הריבוניים, וגם אזור ירושלים האוטונומי, יהיו דו־לאומיים ורב־תרבותיים בפני עצמם. המתווה הקונפדרטיבי מאגד בתוכו, כזכור, שתי ישויות ריבוניות, המעניקות הגדרה עצמית לישראלים (ובראשם, אך לא רק, ליהודים) ולפלסטינים, עם בירה משותפת המהווה מחוז אוטונומי, עם זכויות מיעוטים מלאות, חופש תנועה, ופתיחת אפשרות של תושבות עם אזרחות במדינה השכנה.

אין במסגרת הרצאה קצרה זמן לפרוש את כל האפשרויות והבעיות הבלתי נמנעות בישום המבנה השלטוני הקונפדרטיבי, במיוחד את הסדרי הביטחון, הדורשים הרצאה נפרדת. אך בשלב זה ניתן לציין בקצרה שלוש נקודות מפתח. ראשית, הסדרים אלה גמישים יחסית ויכולים להתפתח ולהתחזק לאורך זמן, עם שיפור המצב הביטחוני והיחסים בין הקהילות. המודל הקונפדרטיבי נוטה להיות מבוזר, ומאפשר את קיומם של מחוזות אוטונומיים ופרקטיקות שלטוניות מגוונות ורב־תרבותיות, המתאימות במיוחד לחברה הישראלית בתוכה שוכנות קהילות תרבותיות רבות ושונות. אחת האפשרויות המבטיחות בעניין זה שהועלתה על ידי עורך הדין חסן ג'בארין היא ניסוחה וקבלתה של חוקת על דמוקרטית למרחב בין הירדן לים, כתשתית למסגרת ההתנהלות של ישראל ופלסטין. חוקה זו תבטיח את זכות ההגדרה העצמית של שני העמים, אך גם את זכויות האזרח והקהילה של המיעוטים, בשני צידי הגבול. קיימת אפשרות שהמבנה הפוליטי, אם יושתת על יסודות ברי קיימא, יוביל לאינטגרציה הדרגתית של המרחב הישראלי־פלסטיני, לקראת כינונה האפשרי של פדרציה עתידית.

שנית, קיימת גם אפשרות ליצירתיות במערך המוצע לניהול הפיתוח והקצאת השירותים דרך מרחבים מטרופוליניים, המשקפים את רמת העיור הגבוהה בישראל/

פלסטין, והמאפשרים את ניהולם של חיי היום יום דרך מנגנונים עירוניים. אלה יכולים לנטרל את 'כובד' הסוגיות הפוליטיות וההיסטוריות. ניתן בחשיבה שכזאת לדמיין מרחבי ניהול מטרופוליניים, סביב מטרופולין נצרת-כרמיאל, חיפה, שכם, רמאללה, גוש דן ובאר שבע, יחד עם האזור האוטונומי של ירושלים/אלקודס. הניהול העירוני מנהיג קנה מידה חדש המאפשר ניהול דמוקרטי של חיי האוכלוסייה דרך מנגנונים המדגישים את ההווה והעתיד המכילים, על פני הזהות והעבר המדירים.

שלישית, הקונפדרציה פותחת אפשרות למחשבה חדשה שתוכל אולי להעיר את התקווה לפיוס ושלוש שכבתה בעשור האחרון. המתווה העקרוני אותו אני מציע נותן מענה טוב יותר (אם כי כמובן לא מושלם) לבעיות העומק של הסכסוך מאשר בפתרונות אחרים, וזאת מבלי לפגוע בריבונות הישראלית והפלסטינית, המהווה את בסיס הסדר הגיאוגרפי-פוליטי העולמי, ולכן גם באזורנו. מעל הכול, יש בהסדר המוצע קבלה של הקיום היהודי-ישראלי והפלסטיני הריבוני, לא רק בארץ אלא במזרח התיכון כולו – שתי מטרות שלמען כדאי להפוך כל אבן.

ייתכן והמתווה הקונפדרטיבי נשמע כעת אוטופי. עם זאת, הוא מאפשר לדמיין ולתכנן מרחב שלישי, פוסט-קולוניאלי ודמוקרטי, ולגייס ציבורים גדולים לתמיכה בו. מתווה שכזה יאפשר לישראל ולפלסטין להתקדם לקראת פיוס אמיתי, לו מחכים כבר דורות של פלסטינים וישראלים במולדתם המשותפת, כאשר הדרך לממשו היא, כפי שניסח במילותיו העדינות יהודה עמיחי – "שנינו ביחד, וכל אחד לחוד".

לקריאה נוספת:

- אבנרי, א. ופפה א. 2007, 8 במאי. פודום 'גוש שלום' – שתי מדינות או מדינה אחת, תל אביב. נדלה מ: http://toibillboard.info/transcript_he.htm
- אזולאי, ר. ואופיר, ע. 2008. משטר זה שאינו אחד: דמוקרטיה וכיבוש בין הירדן ליס. תל-אביב: רסלינג.
- בנבנשתי, מ. 2010, 23 בינואר. כך הפכה ישראל למדינה דו-לאומית. מוסף הארץ. נדלה מ: <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1187762>
- גאנב, א. 2007, 11 ביוני. מדינה אחת מספיקה. מוסף הארץ. נדלה מ: <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1417054>
- גרינברג, ל. 2008. דמוקרטיה כובשת: התפקיד הפוליטי של הצבא במשטר הדואלי של ישראל. סוציולוגיה ישראלית, 9 (2), 323-297.
- הצהרת המדינה האחת, 2007. נדלה מ: <http://onestate.net/pages/declaration.htm>
- עדאלה. 2007, החוקה הדמוקרטית. נדלה מ: http://www.adalah.org/eng/democratic_constitution-e.pdf
- פיטרברג, ג. 2011, 24 באוקטובר. ספחו כבר את השטחים. מוסף הארץ. נדלה מ: <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1529627>
- שנהב, י. 2010. במלכודת הקו הירוק: מסה פוליטית יהודית. ת"א: הוצאת עם עובד.

- Abu Naimah, A. 2006. *One Country: A Bold Proposal to End the Israeli-Palestinian Impasse*. New-York: Metropolitan Books.
- Abu-Odeh, L. 2008. The Case for Binationalism. *Boston review*. Retrieved from <http://bostonreview.net/BR26.6/abu-odeh.html>.
- Aloni, U. 2010, February 24. Judith Butler: As a Jew, I was taught it was ethically imperative to speak up. *Haaretz*. Retrieved from <http://www.haaretz.com/news/judith-butler-as-a-jew-i-was-taught-it-was-ethically-imperative-to-speak-up-1.266243>
- Ghanem, A. 2003. The Status of the Palestinians in Israel in the Era of Peace: Part of the Problem but not Part of the Solution. *Israel Affairs* 9(1-2): 263-289.
- Hanafi, S. 2003. The broken boundaries of statehood and citizenship. *Broken Boundaries*, 2(3). Retrieved from http://www.borderlands.net.au/vol2no3_2003/hanafi_boundaries.htm
- Hilal, J. 2007. *Where Now for Palestine?: The Demise of the Two State Solution*. London: Zed Books.
- Judt, T. 2003, October 23. Israel: The Alternative. *The New-York Reviews of Books*. Retrieved from <http://www.nybooks.com/articles/archives/2003/oct/23/israel-the-alternative/?pagination=false>
- Khalidi, R. & Abunimah, A. 2009. One or Two? *Democracy Now*. Retrieved from http://www.democracynow.org/2006/11/28/one_state_or_two_rashid_khalidi
- Lustick, I. 2002. The cunning of history, A Response to The Case for Binationalism. *Boston Review*. Retrieved from <http://bostonreview.net/BR26.6/lustick.html>
- Makdisi, S. 2010. *Palestine Inside Out: An Everyday Occupation*. New-York: W.W. Norton.
- O'leary, B., McGarry, J. and Khaled, S. (Eds). 2005. *The Future of Kurdistan in Iraq*. Philadelphia, PN: University of Pennsylvania Press.
- Peled, Y. & Peled, H. H. 2012. January 29. The way forward in the Middle East. *Informed Comment*. Retrieved from <http://www.juancole.com/2012/01/the-way-forward-in-the-middle-east-peled-peled.html>
- Plosker, S. 2012. February 22. Finkelstein On BDS: A Cult of Dishonesty. *Honestreporting*. Retrieved from <http://honestreporting.com/finkelstein-on-bds-a-cult-of-dishonesty/>
- Qumsiyeh, M. B. 2004. *Sharing the Land of Canaan: Human Rights and the Israeli-Palestinian Struggle*. London: Pluto Press.
- Tamari, S. 2004. *The two State Solution — Argument and Political Consequences*. Jerusalem: Passia.
- Tamari, S. 2012. Is there a Palestinian Strategy?, *Jaddaliya*, Retrieved from <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3962/is-there-a-palestinian-strategy->
- Tamimi, A. 2007. *Hamas: the Unwritten Chapters*. London: Hurst.
- Weiss, P. 2009. April 4. Chomsky: I've been for one state all my life, but we need two states first. *Mondoweiss*, Retrieved from <http://mondoweiss.net/2009/04/chomsky-ive-been-for-onestate-all-my-life-but-we-need-two-states-first.html>
- Yiftachel, O. 2005. Neither Two States Nor One: The Disengagement, *Arab World Geographer*. 8:(3): 125-130.
- Yiftachel, O. 2009. "Creeping Apartheid" in Israel/Palestine. *The Arab World Geographer*, 8(3): 125-129